

Monetaristák – az értéknarratíva és a pénzmetaforika

Elbeszélésvetületek Sinkó Ervin *Optimisták* című regényében

Sinkó Ervin *Optimisták* című nagyregényében az értékdimenziók narratív mozzanatainak értelmezéséhez hasznos visszanyúlnunk az írónak a mű keletkezéstörténetét taglaló szövegfolyamához. Az *Egy regény regénye* című írás ugyanis nem más, mint az első világháború után játszódó történelmi regény irodalomtörténeti és – talán – esztétikai értékének megkérdőjelezése, egy önmarcangolástól, elkeseredettségtől és reménytelenségtől sem mentes autobiografikus hangoltságú szövegtér.

Noha az autobiográfia – mint a szerző életének és művei értékének mérlegre tevő műfaja – szükségszerűen más elbeszélői pozícióból tárja elénk a keletkezéstörténet visszaemlékezéseit, ezáltal pedig csak hatalmas engedményekkel lehetne ugyanolyan szempontú vizsgálat alá vonni a pénz szerepkörét, mint az önéletrajzi elemeket erősen fikcionalizáló *Optimistákban*, az *Egy regény regénye* korántsem lényegtelen szempontokkal járul hozzá az említett regényben fellelhető, pénzbeli jelentéshorizontoknak is megfeleltethető értékkomponensek megközelítéséhez. Sinkó Ervin visszaemlékezéseinek a legelején felteszi a kérdést, vajon milyen érdeklődésre tarthat számot a viláégés után másfél évtizeddel befejezett, három és fél éves munkával megkomponált regényfolyam, amelynek központi színhelye Magyarország, a színpada pedig a véglegesen idejétmúltnak látszó forradalmi dagály (SINKÓ 2011; 10). Sinkó Ervin szerint ekkorra mind az ő írói kvalitásai és egzisztenciája, mind pedig az *Optimisták* kézírata is „be-látható időre felesleges és reménytelen” (SINKÓ 2011; 15).

A naplójegyzetek utólagos, vagyis visszatekintő pozíciója csak részben ad hozzá az *Optimisták* szövegében található pénzjelentés-dimenziókhoz, egy lényeges szempont azonban leszűrhető belőle: az idegenség érzete Sinkó Ervin mindkét említett szövegében az értéktelenség érzetének hatványozott jelenlétét idézik elő. A naplójegyzetek elején az idegenség mul-

tiplikálódó alakzataival szembesülünk, amelyek az érték kategóriák horizontján helyezik el magát a még csupán kéziratban található művet: „S ahogy a három és fél éves munka végére értem, egyszerre nem lehet többet elbűjni a kérdés elől: mit lehet kezdeni a vadidegen Párizs közepén ekkora, ijesztően terjedelmes, magyar nyelven írt kézirattal?” (SINKÓ 2011; 9).

A felmutatott szövegpéldákból látszik, hogy az *Egy regény regénye* kezdetén Sinkó Ervin mind önmaga, mind pedig regénye helyzetét értéktelennek, haszontalannak, feleslegesnek tartja. Ezt a krízishelyzetet, amely jelen esetben a válság szubjektív elemében mutatkozik meg a leginkább, illetve a krízist követő viszonylagos normalizáció elemeit azonban felülírja az életmű egészen végighúzó, Losonc Alpártól kölcsönzött kifejezéssel többszörös idegenség dimenziója. E jelenség az életmű domináns helyén áll: „ahogy beljebb és beljebb kerülünk, egyre több jelentés és kérdéskör tolul fel, szinte lehetetlen birokra kelni a sokféle mutató többletjelentésekkel: gondolatai, amelyek a romantika modorában egész személyiségét kötelezték el, az elmúlt évszázad szinte összes dilemmáját felidézük” (LOSONCZ 2012; 2).

Az *Optimisták*ban megjelenő egzisztenciális vetületek a válságértelmezések horizontjának személyes síkjait vonják be az értelmezési mezőnkbe. A regény szövegében az erőteljesen működő hanyatlás és értékvesztés ökonómiajának narratíváját át- és átjárja az értékek állandó megkérdőjelezése, a pénz relativizálásának gondolatmenete és textuális tapasztalata. A mű egyik központi kategóriájaként szolgáló történelmi időszakban – ahogy a kollektív szituációkban általában – az egyének az értékaspektussal bíró cselekedetek teremtői és fogyasztói is egyszerre. A pénzjelentésű szóképek, fordulatok olvasatomban arrafelé mutatnak, hogy a szöveg terében időközönként váltják egymást a berögzült helyzetek, illetve azok ideiglenes kiközösítései. Sinkó Ervin *Optimisták* című regényében a pénz és a válság gyakran egymással érintkező horizontjai a nyugvópontnélküliség ökonómiaját hívják életre.

A regényben az érzelemformák – például a vágy, a gyönyör, esetleg a pazarlás nem termelésorientált kategóriái – gazdasági mechanizmusokkal való kiegyenlítése is pozitív érték kategóriaként szerepel. A polgári társadalmi felfogáson túlmutató testi kapcsolatformákba vetett hit a megszólaló számára negatív előjelű szituációt eredményez. A forradalom előidőzte új keretek között a jelenlegi helyzetben alantának tűnő, a változások által előidézett új erkölcsi rendben a szerelem érzetének értéke jelentősen devalválódik a ráció okán. Ugyanebben a rendszerben maguknak az érzelmeknek is jóval kisebb értéket tulajdoníthatunk. És noha még csak a folyamat elején tartanak – hiszen: „Szabad pázrásról szabad csak beszélni, és ak-

kor megszűnik az egész polgári szexuálmorál minden nyavalyája” (SINKÓ 2010; 180) –, a cél nemes és megszabadít a pénz gondolatosságával átítatott társadalmi kapcsolatrendszer nemkívánatos mozzanataitól. Az érzelmek szocializálódására mutató igény gyakorlatilag szövetszerűen megtalálható a regényben. Az interperszonális érzelmi kapcsolatok folyamán fellépő helyzetekben a pénz jelentéskörével megjelenített mozzanatok egyértelműen károsak a jövőre, racionálisabb világnézeti perspektívából nézve: „Akkor maga is a magántulajdon oldalán áll, mert hiszen maga is féltékeny” (SINKÓ 2010; 181).

Ökonómiai szempontból a forradalom intézményét kárpótlásként, újrafelosztásként is megközelíthetjük, noha nem feledkezhetünk meg arról, hogy a forradalom fogalma egyik említett kritériumnak sem tesz maradandóan eleget. Nem teljes értékű kárpótlás, hiszen nem tud és nem is akar mindenkit kárpótolni sem a forradalom idején tobzódó szimbolikus, sem pedig a materiális tőke. Az újrafelosztás egy bizonyos formája valóban tetten érhető, ám az utóbbi szintén nem problémamentes a felosztást végrehajtók, illetve a részek egységének tekintetében. Arról sem megfeledkezve, hogy a felosztott javakat valakitől konkrétan elvették.

Az *Optimisták* talán legironikusabb fejezetrészében a főszereplő, Báti Gubi elvtárs és Stein elvtárs tevékenységét nézi. Az egykori sztrájkterő és az egykori zsebtolvaj több száz ezres főkönyvek fölé görnyedve arra próbál rájönni, hogyan lehetne anyagilag jobban ellátniuk ötszáz munkatársukat.

„...De az állam, az most már mi vagyunk, Gubi elvtárs. Most már magunkat rupfoljuk, ha az államot rupfoljuk. Hallott már olyant, hogy valaki a saját kasszáját srenkolja?

– Jó, jó, de a munkások azt fogják mondani, mi hasznuk akkor a forradalomból? – vélte Gubi elvtárs.

– Meg kell majd magyarázni nekik, hogy előbb vetni kell, s csak aztán aratni – szólta Steiner elvtárs.

– Megmagyarázni? Attól nem laknak jól – legyintett a félszemű Gubi. – S aztán a többi gyárak is hitelt fognak kérni. A mieink azt fogják mondani, hogy a többieknél jobb az üzemi tanács, mint mink vagyunk” (SINKÓ 2010; 572).

Az értékek mibenlétének relatív mivoltát a pénz nyelvére lefordítható különbségtétel az egyéni érdekek mentén irányítja, ám a saját és a közös cél gyakran átrendezi az érték kategóriákat, vagy pedig dilemmák elé állítja a helyzetét a pénz dimenzióiban értelmezni kívánó egyént. Idézet a regényből, már a történelmi fordulat utánról: „S Báti azt kérdezte magától: ha nem csirkemaradékok, hanem az volna a batyujukban, ami Budapestnek egy hétre, egy hónapra, egész évre való kenyeret, vaját, tejet jelentene,

és ők szépszerével nem akarnák ideadni... nem kétséges, el kellene venni tőlük. De ha csak olyan áron lehetne, hogy falhoz kellene állítani őket...” (SINKÓ 2010; 681).

Sinkó Ervint olvasva írja Pató Attila a következőket a forradalom szelleméről: „A forradalom az a közeg, amely által a gondolat megjelenik – és világot teremt. A forradalom par excellence egységesítő forma: a theoria és a praxis megszakadt egységét hivatott utópikus elánnal restituálni. [...] A forradalom elismerést követel a szellem emberének is, aki a felborult egyensúly, a kikökkent idő helyreállításáért feláldozza egyéni sorsát” (PATÓ 2012; 14). Ennek kapcsán úgy látom, hogy az *Optimisták* terében sokkal erőteljesebb módon van jelen a vágyott, a megtisztító, tehát jól kirajzolódó értékdimenziókkal bíró eszmei forradalomra való igény, mint a történelmi regény lapjain megidéződő konkrét forradalmi események. Ezt támasztja alá továbbá az is, hogy a regényben sok szöveghelynél a józanodás gesztusával találkozunk, amelyek nem nélkülözik a pénzről szóló, illetve a pénz jelentésein keresztül megszólaló beszéd jegyeit sem.

A forradalom és a változás elképzelhetetlen velejárója a gazdasági eszközök, így a pénz redisztribucionálásának mozzanata. Az *Optimisták*, amelynek homlokterében a forradalom történelmi ideje található, a figuratív beszéd szintjén értékmozzanatokkal ruházza fel mind a világmegváltó tett komponenseit, mind pedig azon jellemzőket, amelyek az újhoz, a valódi értékekhez vezetik el őket. A proletariátus küldetésbe vetett hitének nem csak egy új, illetve két ökonómiai rend működésének leírása kerül a homlokterébe, a regényben megjelenő viszonyok ennél sokkal tovább mutatnak. A társadalmi fordulat csak nagyon nagy engedelményekkel azonosítható egyfajta társadalmi cserével, ugyanis az *Optimisták* fikatív regényterében a redisztribúció korántsem az egyenlőség, két egymással egyenrangú fél azonos mértékű elosztásának a modellje által képződik meg.

Az osztálytársadalmi kérdések az *Optimisták*ban elidegeníthetetlenül kapcsolódnak a gazdasági modellek ütköztetéséhez, a pénz jelentette, illetve az általa jelölt tartalmak egymással szembeni megfeleltetésének gyakorlatához. Következzék egy idézet, amely az egyént az értékek mentén pozicionálja, ám az abszolút értékkel bíró fogalmak viszonylatában a forradalom eszméjéhez kapcsolódó gondolatmenet eldöntetlen kérdésként kezeli az egyén értékét. „Gyávaság, ha mások életét kockáztatom, és magamat biztonságba helyezem, de éppúgy gyávaság lehet az is – ez az, amiről a kanti etika nem tudott, mert nem volt történetfilozófiája –, gyávaság lehet az is, ha nem merem a jóért a mások életét kockáztatni. Csak a magamét,

a másokét nem – ez magas nívót jelent, de jelentheti azt is, hogy ez a felelősségérzet csak ürügy a legsúlyosabb felelősségvállalás alól való kibúvárra” (SINKÓ 2010; 621). Az értékkel bíró jelenségek Janus-arcúsága okán újból és újból felvetődik a kérdés, lehet-e egyáltalán tiszta, a szó abszolút értelmében vett értékekről beszélni az adott térben. Erre a kérdésre nehéz helyes választ adni, ám bizonyos, hogy a szükséges rossz árnyéka rávetül a legtisztább értékekre is, vagy ahogy Sinkó Ervin írja: „Olajfák hegye nélkül nincs mennybemenetel” (SINKÓ 2010; 633).

A pénz- és értékvetületek egyik leglényegesebb ütközőzónája az *Optimisták*ban a falusi és az urbánus közeg szembeállításában érhető tetten. A kézenfekvő különbségek felmutatásától – mint például a szegénység, a gazdasági elmaradottság és a többi – a pénzvetületek vizsgálatakor érdekesebb számunkra, mely tényezők bírnak ezen jelrendszeren belül valamiféle elvontabb, nem a szó szoros értelmében vett gazdasági értékkel. A szellemi igény alacsonyabb mivoltának nyelvi megjelenítése.

A forradalom során a településszerveződési formák az értékkonzekvencia megvalósulási terepeként funkcionálnak. A forradalom tere, a világváros Budapest az odaérkezők számára az érték kategóriák csúcán helyezkedik el. Szabadka és Budapest viszonyában az utóbbi a szellemi közeg aranyfedezete, az előbbi pedig a legjobb esetben is csak valamiféle váltópénz szerepét töltheti be. A vidéki Szabadka értékének megkérdőjelezése nemcsak annak a világ legnagyobb falujaként történő leírásában érhető tetten, hanem abban a mozzanatban is, hogy a regényfolyam csupán első fejezete kötődik a vidéki településhez – tegyük hozzá: nem feledkezünk meg a későbbi, magyar vidéken játszódó jelenetekről sem. A regény többi fejezete direkt (helyszínként) vagy indirekt módon – például akkor, amikor Bátit vidéki szolgálatra utasítják, így el kell utaznia Pestről – a főváros vonzásában játszódik. Noha egyértelmű, hogy a vidékiség elmaradottságkultusza nem Sinkó Ervin *Optimisták* című regényéhez köthető invenció, a pénz- és értékjelentések vizsgálatakor nem szabad megfeledkezünk e dimenzióról sem.

A forradalmi eszmék, a világmegváltó gondolatok genezisztörténete az *Optimisták* elején a szabadkai közegtől távol pozicionálódik. Itt nem is az érték konkrét helye, hanem a pillanatnyi környezettel való nem egyezősége a hangsúlyos. Szabadka ugyan értékét tekintve alacsonyabb rendű, ám a talmi háttér sem teljesen idegen bizonyos értékkomponensektől: „Ha egy-egy könyv betűinek behabzsolása után csodálatos igazságok birtokosának nevezte magát, olyan igazságok avatottjának, amilyeneket itt ebben az egész nagy parasztvárosban rajta kívül senki se ízelet” (SINKÓ 2010; 20).

Budapest értékdimenziójának legfontosabb eleme az újdonságokkal való folytonos találkozás, az ismeretlenbe vetett hit értéke. Ám a magasabbra taksált fővárosi közeg sem makulátlan: míg kezdetben Budapest értékét nem-falu jellege kölcsönözte, úgy a későbbiekben a város teremtette közeg ígérete, a közösségben megteremtődő kollektivitás kerül az érték-kategória hierarchiájának a csúcsára. Azonban a városérték devalválódásának jeleire is ki kell térnünk. A komponensek nem teljesítik az elvárásokat, a forradalmi város vágyképe az esemény előtt jóval kiábrándítóbb, mint várták: „Egy forradalmi várost várt – valahogy úgy képzelte, hogy leszáll a vonatról, és egyszerre benn áll sok ezer emberrel együtt egy tömegben, akik közül bárkivel is mindjárt testvéri szót válthat, a különbségek eltűnnek, az eddig külön életek egy nagy, közös lázban megolvadva egymás felé tárulkoznak. Ehelyett a valóságban mindenki jár a maga külön kis dolgai után, az utca csak összekötő hídja a zárt lakáskalitkáknak, melyekben tompa, komisz kis életüket élik az emberek, s a hajléktalannak csak a szeme koppan” (SINKÓ 2010; 71).

A regény későbbi pontjain az érték-kategóriák mentén bekövetkező törések egyik legnagyobbika éppen a településszervezési formák kiélezte közösségi különbségekben eszkalálódik majd. Ennek a kiélesedésnek pedig az okát a kapitalizmus működésrendszerében vélük felfedezni.

Elvértve ugyan, de konkrét pénzjelentések is társíthatóak a magyar tájhoz, amelyek annak lenyűgözöttségét emelik ki. „A Himalája nem rendkívülibb, mint egy kis domb a Húvösvölgyben, és aki nem tud egy kis paraszti réten, ha egyszerre ráeszmél a szeme, megilletődötten megállni, az hiába keresi fel a természet legezotikusabb panorámáit is” (SINKÓ 2010; 330).

David Martyn a *Helikon* folyóiratban olvasható tanulmányában Adam Smith és Sade márki szövegeinek kontextusában a jótett és a hála ökonómiaja közötti fordulat kapcsán írja le azt a folyamatot, amely során a helyett, hogy hálásak lennénk annak, aki jót tett velünk, gyűlölni kezdjük: „A jótett és a neheztes közötti kapcsolat nem tükröződik a bántalmazás és a hála vonatkozó kapcsolatában. Míg az a személy, akivel jót tettek, köteles háláját a másik felé fordítani, addig a bántalmazott szabadon tartózkodhat mindennemű reakciótól. Ennek eredményeképp a rossztett kevesebb megterhelést ró arra, akit ér, mint a jótett: a jótett megköveteli a visszonzás fáradsalmát, miközben a rossztett elfelejthető” (MARTYN 2011; 520). Pénz jellegű jelentések érzelmi-etikai transzfermózzanatainak áttekintése során az *Optimisták* terében a pénzbeli segítségforma elfogadása erkölcsileg nem lehetséges viszonyulási formaként határozódik meg. Báti, a regény főszereplője ilyen helyzetben egyedül a pénzbeli, vagyis a fen-

ti függőségi helyzet paradigmájába illeszthető segítségnyújtást tartja elfogadhatatlannak: „Ebédet, ugye, holnap is, egy hét múlva is, gátlás nélkül fogadna el tőlem, de pénzt...” (SINKÓ 2010; 204). Amint azt az említett tanulmányban olvashatjuk, „a jótett az idézett távolról sem nagylelkűség, hanem az uzsora egyik formája”, illetve: „a jótévőt elégséges mértékben kárpótolja saját hiúsága, saját magának adott ajándéka” (MARTYN 2011; 516); a megsegített helyzetében ez nem követhető, hanem elvetendő folyamatot generál. A forradalom maga a lehető legnagyobb értékkepző tényező, ám az effajta segítségadás átlépi azokat a kereteket, amelyek az ilyen szituációkban akár józan engedményekként konstituálódnak.

Ahogy azt Bretter György *Optimisták*-elemzésében hajszálpontosan megállapítja: a regényben az integráló mozzanatok elidegenítő effektusokat idéznek elő, az egyénekből kiinduló és őket magasabb szinten összekapcsoló közösségi dimenzió helyett a közösségi szféra kisajátítását, az egyéni teljes alárendelését érzük tetten: „Az egyéni csak bűnös formájában találkozhat a közösséggel, amely maga a jó és az abszolútum. Az egyéni tudat ezért eleve kizárja önmagát a közösségből, és a parancs végrehajtásán túl nem képes aktivitásra. Sorsa a magány és az önfelszámolás” (BRETTER 1979; 397).

Az embertársak értéke viszonylagos annak tekintetében, hogy a kollektív érdekek mely aspektusait helyezzük előtérbe. Így történhet meg, hogy az események szereplői a távlati célok értelmezési keretei között személyiségkomponenseiktől megfosztott pénzszemélyekké formálódnak. A következő idézet az *Optimisták* szabadkai jelenetéből való, vagyis még a forradalom előttről, s az interperszonális viszonyok síkján veti fel a kérdést, ki/mi az értékeesebb: „Vagy úgy, hogy azt mondom: te csak az enyém vagy, s mint ilyennel szemben nincsenek különösebb kötelezettségeim; vagy úgy, hogy azt mondom: én csak egyén vagyok, mint ilyennek semmi értékem, tehát cselekedeteimben a magam érdekei, kényelem ne legyen szempont” (SINKÓ 2010; 35).

A pénz viszonylatainak a forradalom idejében történő manifesztációi kiábrándítóakká válnak, ha elválasztjuk egymástól a konkrét és az elméleti síkon jelentkező egyén, egyének által keltett dilemmát, amely a fordulat legfontosabb dogmáinak helyességét kérdőjelezi meg. A változásokba vetett hit a földhözragadtság szemléletét eredményezte a fennkölt eszmeiség elterjedése helyett. „Ha húszfilléres bérharcról van szó, akkor tízezzrel mennek, de Luxemburg és Liebknecht... mintha nem is értük haltak volna meg!” (SINKÓ 2010; 382).

A pénz a regényben az egyéni és a kollektív vonzatait is átjárja. A pénz gondolatmenete révén a saját és a közösségi szférák egymásra hatásának

változataiban korántsem eldönthető, melyik terepnek kellene nagyobb jelentőséget kapnia. Az *Optimisták*ban a pénzügyektől, még pontosabban fogalmazva a pénz dimenzióitól való függőség, az érték kategóriák pénz-alapú elrendezése a bűn képzetét relativizálva állít fel egymással ki nem békíthető ellentétszituációkat egyéni és közösségi szinten.

Kiadások

SINKÓ Ervin (2010): *Optimisták*. Noran Libro Kiadó, Budapest

SINKÓ Ervin (2011): *Egy regény regénye*. Noran Libro Kiadó, Budapest

Irodalom

BRETTER György (1979): *Sinkó Ervin, avagy egy csodálatos illúzió története*. In B. Gy.: *Itt és mást*. Válogatott írások. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 390–409.

LOSONCZ Alpár (2012): *Idegenség forever = Ex Symposion*, 1–11.

MARTYN, David (2011): *Sade márki ökonómiái*. Fordította Kocsis Andrea = *Helikon* 4, 513–531.

PATÓ Attila (2012): *Utópia-törmelék = Ex Symposion*, 12–18.

